

Душан Т. Батаковић
СРБИЈА И БАЛКАН
Албанија, Бугарска, Грчка
1914–1918

Е Д И Ц И Ј А
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензенти
др Војислав Г. Павловић
проф. др Слободан Г. Марковић

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2016.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су
Министарство културе и информисања Владе Републике Србије и
Град Нови Сад – Градска управа за културу

ДУШАН Т. БАТАКОВИЋ

СРБИЈА И БАЛКАН

АЛБАНИЈА, БУГАРСКА, ГРЧКА
1914–1918

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
Београд

*Драїој усїомени моїа деге їо маїци,
Цвейка М. Павловића (1901–1977),
чије су їриче о Великом раїшу
обележиле моје одрасїање*

СРБИЈА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ ЦИЉЕВИ, ИСКУШЕЊА, ИСХОДИ

Историографија: увиди, спорови, тумачења

Мало је раздобља у савременој српској историји које је као период Великог рата имало тако важну улогу у коначном обликовању модерног идентитета српског национа, као завршна фаза у општеприхваћеној тежњи Срба за уједињењем у заједничку државу. За разлику од других, ванбалканских народа, Први светски рат је био део *најдужеј раиша Србије*, који је почео у октобру 1912, с објавом непријатељстава балканских држава Османском царству, да би био окончан негде 1920, на границама с Мађарском и споровима око разграничења са новом Краљевином Срба, Хрвата и Словенаца. Био је то, по свим својим особинама, гледано из регионалне перспективе, трећи балкански рат. Стварањем заједничке југословенске државе даља национална интеграција Срба је престала, док је код других јужнословенских народа, под заједничким државним кровом, тек улазила у фазу масовног национализма интегративног типа.

Отуда је у „култури сећања“ у Срба, херојска епопеја одбране од моћних агресора, праћена беспримерним страдањима и мучеништвом окончана тријумфалним васкрсом Србије, укрштана са идеологијом југословенског уједињења, произашлом из ратних циљева Србије. С временом, а посебно после 1929, они су се стапали у један необичан, само привидно логичан идеолошки конгломерат, наводно исконских заједничких тежњи јужнословенских народа у Аустро-

-Угарској за стварањем заједничке државе са два независним српским краљевинама, Србијом и Црном Гором.

Истраживања о Првом светском рату у српској историографији, стога су, и у научној и у популарној варијанти, тесно испреплела српску и југословенску димензију Великог рата, дајући, неочекивано, предност ујединитељској еуфорији на којој је грађена идеологија прве југословенске државе. Као држава помирења, Краљевина СХС, преименована 1929. у Краљевину Југославију, била је – за разлику од друге комунистичке Југославије (1945–1991), нетрпељиве, осветољубиве и репресивне према свим идеолошким противницима комунизма – беневољентна према својим ратним супарницима, идеолошким ривалима и оспораватељима уједињења током Великог рата.¹

Истраживања феномена Првог светског рата на терену уз пратећу концептуализацију ратних циљева, као и код других европских држава, започета су одмах после објављивања ратних прокламација и разорних ратних дејстава. За Краљевину Србију је, с обзиром на рано обнародоване ратне циљеве у Нишкој декларацији из децембра 1914, било од суштинске важности да у једном ширем контексту историјског сукоба између пангерманизма и словенског света, између „варварства“ и „цивилизације“ – како се од ране фазе рата у табору сила Антанте тумачио први сукоб светских размера – већ током прве године рата, али и следећих година, серијом чланака, брошура, предавања и пригодних публикација историјским аргументима уз научну елаборацију, оправдати намеравано прекрајање европских граница, уз до тада незамисливу могућност распада Аустро-Угарске према начелу самоопредељења народа.²

Уочи и после Конференције мира у Паризу 1919. године, уз бројне научне брошуре и политичке памфлете, уследиле су и обимније студије са ширим историјским увидима, често проткане личним искуствима из поверљивих дипломатских мисија или упечатљивим увидима у ратна искушења, од непојамних страдања до величанствених победа.³ Пи-

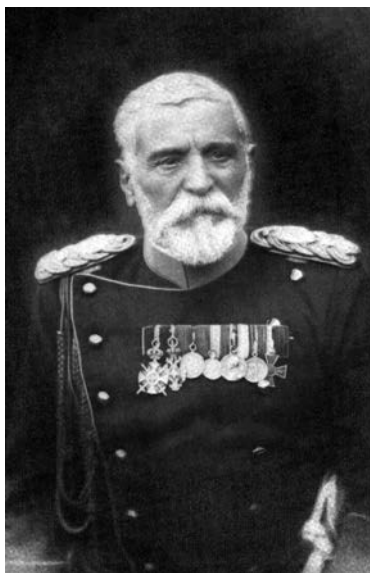
Краљ Петар I Карађорђевић

Рејени Александар Карађорђевић

Никола Пашић

Војвода Радомир Пућиник

јемонтска, ујединитељска грозница у Србији, око које је на крају рата извршено уједињење Јужних Словена (с изузетком Бугара), уз редовно објављивана сећања, мемоаре и анализе војних дејстава, полако је, већ у међуратном раздобљу, постајала главно обележје српске историографије.⁴

Једна врста дугорочне опијености идејом југословенског уједињења, временом је потисла у засенак крупне разлике у визијама будуће заједничке државе, упоредне, често опречне дипломатске иницијативе и жустре расправе вођене током рата, да би се истраживачка пажња претежно усмерила на позитивне аспекте заједничке борбе за стварање Југославије. Упоредо с тим, одвијало се и свесно занемаривање сукоба и подела везаних за модалитете уједињења, као и релативизација систематских прогона, праћених великим страдањима српских цивила, до којих је дошло, уз активно садејство будуће браће Хрвата и Словенаца, из „троименог народа“. Стога није било изненађујуће што је Ђоровићева капитална студија о страдањима Срба из Босне и Херцеговине током Великог рата, била у Загребу означена као политички штетно, непотребно подсећање на блиску прошлост која је, наводно, већ увелико превазиђена.⁵ Упоредо с тим била су игнорисана сва она дела која су критички оцењивала политику Југословенског одбора, са упозорењима не само на могуће, него и на опипљиве последице непревазиђених историјских сукоба, верских подела и политичких разлика.⁶ Да није било Р. А. Рајса, аустроугарски злочини у Србији, из прве две кампање у 1914, остали би стручно необрађени и вероватно и делимично заборављени, као и бугарска зверства у источној и јужној Србији током окупације (1915–1918). Литература која је садржала сећања на страдања, остајала је некако пречесто у сенци великих ујединитељских пројеката: осећало се да ни у историографији, осим стручних анализа војних напора (часопис „Ратник“) и сећања на „Албанску голготу“, нема подршке дубинском истраживању страдања саме Србије у Великом рату.

Српска научна историографија, такође, није се на одговарајући начин супротстављала научним противаргументима, упорним, свеобухватним и необично агресивним настојањима немачке и аустријске историографије да се терет ратне кривице пренесе на Србију као изазивача рата и на царску Русију као њене заштитнице, која је прва прогласила делимичну мобилизацију и наводно запретила општим ратом.⁷

Штавише, по ружним навикама српске политичке класе, лични сукоби и омразе преносили су се на план светске политике, па су и научни великани, историчари попут Станоја Станојевића, све бранећи Пашића и оптужујући „Црну руку“, а посебно бивша Пашићева узданица, његов министар унутрашњих дела Љубомир Јовановић да би се из личних разлога осветили Пашићу – великом српском државнику чија је посвећеност југословенском уједињењу била неупитна, а заслуге за стварање заједничке државе монументалне – приписали, накнадно, да је наводно знао за припрему Сарајевског атентата, и да није учинио ништа да спречи његово извршење!⁸

Када је средином 1930-их Владимир Ђоровић завршио монументално дело *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, састављено од убедљивих тумачења заснованих на неспорној документарној подлози на свим релевантним светским језицима, њено објављивање у Југославији заустављено је, на интервенцију Хитлеровог посланика у Београду, а већ скоро завршен превод на енглески и већ договорено објављивање у енглеском преводу на Универзитету у Принстону обустављени.⁹ Српска историографија тако је остала, за следећих седам деценија, до објављивања на енглеском језику капиталне студије Андреја Митровића, *Србија у Првом светском рату*, без научног дела које би на неком од светских језика, објаснило, образложило и аргументовано, на основу релевантне архивске документације, протумачило сва спорна питања која се, углавном неоправдано стављају на терет Србији.¹⁰

Доминација дипломатске историје с нагласком на заједништву и једној новој перспективи „братства и јединства“, после 1945. године, којом су наводно исправљене неправде из међуратног раздобља, наставила се и у доба комунистичке доминације јер је неколико позитивних Лењинових реченица о ослободилачком карактеру ратовања Србије 1914–1918, оставило простор да се најпре изучавају његови војни аспекти, а затим и поједине дипломатске епизоде. Пошто је ројалистичка Југославија осуђена у ревизији Солунског процеса 1953, могло се постепено прећи на озбиљније истраживачке теме и смелије научне захвате.¹¹ Од краја 1960-их појавила су се, уз зборнике докумената, и референтна научна дела у којима се на основу разноврсне домаће и стране грађе, истражио и протумачио идеолошки оквир и политички пут Србије ка заједничкој држави (М. Екмечић, Д. Р. Живојиновић, А. Митровић, Д. Јанковић), док су на том ујединитељском трагу профилисана су и дела Ђ. Ђ. Станковића, Љ. Трговчевић и низа других српских историчара.¹² Важан искорак у ћоровићевском смислу, с нагласком на Србију и агресивну политику Немачке и Аустро-Угарске на Балкану, направио је Андреј Митровић изузетно важном студијом *Продор на Балкан*.¹³

Запажен је, такође, био пројект Историјског института у Београду, *Историја Србије и српског народа у Првом светском рату* под уредништвом Љиљане Алексић-Пејковић, да серијом научних конференција и пратећим зборницима радова о различитим, недовољно обрађеним аспектима Великога рата, попуни неке од крупних празнина у знањима о раздобљу 1914–1918. године.¹⁴ Веома ретко, били су обрађивани аспекти антисрпске пропаганде током Великог рата, пре свега у немачким публикацијама, а који су, међутим, добро приказивали укорењеност предрасуда према Србима какве и данас можемо наћи, разумљиво у донекле измењеном облику, а најчешће кроз цитате у научним студијама.¹⁵

Целовита слика Србије у Великом рату, треба нагласити, ипак је изостала: преовладавале су, по рецепту пијемонтске грознице, студије о стварању Југославије, а тек фрагментарно испитивана питања везана за живот грађана Србије у тешким условима аустроугарске окупације, о интернацији, прогонима, преживљавању, глади и систематским покушајима денационализације, укидању ћирилице и наметању латиничног писма, уништавању културне баштине и затирању српских споменика у областима под бугарском окупацијом, масовне ликвидације побуњених сељака итд. Стога није дошло као изненађење објављивање једне монографије о наводно просветитељској улози аустријске окупације у Србији.¹⁶

У превођењу резултата српске историографије на стране језике, показало се, потпуно је било запостављено поглавље о Првом светском рату, ако се изузме једна вредна монографија Д. Р. Живојиновића, првобитно објављена у САД.¹⁷ Главно дело о Сарајевском атентату објавио је на педесетогодишњицу Великог рата Владимир Дедијер,¹⁸ да би тек 1979, на француски била преведена монографија Петра Опачића о Солунском фронту и српском војничком гробљу Зејтинлик.¹⁹ У западној историографији одређен значај имала је и синтеза Алекса Драгнића о улози Пашића у стварању Југославије.²⁰ Један важан зборник радова, на иницијативу српско-америчког историчара Димитрија Ђорђевића из Санта Барбаре, објављен је на енглеском 1980, под карактеристичним насловом: *Сиварање Југославије 1914–1918*.²¹

У скраћеном издању тек 2007. преведена је у Лондону и капитална синтеза А. Митровића о Србији у Првом светском рату.²² Тако је учешће српске историографије у светској дебати о узроцима и резултатима Великог рата остало маргинализовано: стога су тумачења и немачке и англосаксонске историографије, истицала углавном негативне аспекте српске политике у овом раздобљу. Ревизија, која је на стогодишњицу Великог рата увелико у току, затекла је Србију скоро потпуно неспремну да правовременим исто-

риографским истраживањима, одговори на очигледно ненаучно мотивисане покушаје пребацивања одговорности за избијање рата на српску страну и њену аутократску заштитницу царску Русију, на наводно мрачну историју Србије чије су националне тежње кроз читав XIX и рани XX век биле агресивне, а у једном ширем контексту, наводно подривачки деловале на европски мир и регионалну стабилност.²³

Веома негативно, историју Србије је приказао и Џон Киген, војни историчар, писац најпродаваније војне историје Првог светског рата.²⁴ Објашњење о несхватљиво негативном приказу српске историје од 1903–1914, као и занемаривање српских војних успеха у самом рату (осим податка о пропорционално великом броју жртва), пружио ми је његов колега и пријатељ Хју Стрејен: Киген је током 1990-их објављивао у британској штампи оштре критике о српским војним акцијама током ратова за југословенско наслеђе, и пресликао слику Србије из тога времена на раздобље пред и током Првог светског рата.²⁵

Потпуно необјективно тумачење улоге Србије уочи 1914. године нуди професор са Кембрица у Енглеској, Кристофер Кларк.²⁶ Представљајући политичке амбиције Србије после 1903. као екстремно националистичке, Кларк тенденциозним избором литературе и цитата у потпуности одбацује Србију као привлачни модел развоја демократских институција, негира слику Србије као државе либералних начела, као и тешко оспориву чињеницу да је Београд био главни културни центар и место састајања свих либерално оријентисаних интелектуалаца међу Јужним Словенима у Аустро-Угарској. Кларк је Србију, дајући јој примаран значај у одговорности за избијање Првог светског рата, уврстио у велике силе, иако је сасвим неспорно да се прави узорци Великог рата налазе у ривалству великих империја око војно-политичке и привредне доминације не само на европском континенту, него и у расподели колонија, као и контроли поморских и копнених веза (железница Берлин–Багдад).²⁷

Војвода Степа Степановић

Генерал Живојин Мишић

Генерал Пећар Бојовић

Генерал Павле Јуришић Штурм

Искушења независне спољне и националне политике (1903–1914)

Да ли је заиста био случај, како данас сугеришу главни англосаксонски промотери радикалне ревизије узрока избијања Великог рата, од Кристофера Кларка до Маргарет Макмилан и Шона Макмикина, да је Србија, лишена демократске културе, легло завера и реметилачки расположена балканска држава спремна да неодговорним акцијама угрози европски мир и читав континент повуче у несагледиве бездане рата? Расположива научна знања, међутим, указују на супротно. На почетку XX века, Краљевина Србија била је континентална држава на средишњем Балкану, између Дунава, Саве и Мораве. После неколико деценија политичке зависности од Аустро-Угарске (1881–1903) упоредни утицаји сталног сузбијања националних тежњи Србије из Беча и аутократске владавине последњих Обреновића, довели су 1903. до државног удара којим је била коначно ослобођена дуго спутавана национална енергија, обновом уставног и демократског поретка са независном спољном политиком. После династијске смene на престолу (1903) за владавине краља Петра I Карађорђевића (1903–1914, формално до 1921) Србија се релативно брзо стабилизвала као уставна монархија, са снажним демократским установама и скоро неограниченим политичким слободама.²⁸ Србија се, ослањајући се на француско–руски савез, постепено ослобађала гвозденог загрљаја Двојне Монархије. Демократска Србија са слободним сељачким поседима и скоро општим правом гласа за мушко становништво, убрзо је постала привлачно средиште за близу два милиона Срба који су живели у Аустро-Угарској Монархији и још близу милион Срба који су настањивали преостале османске територије у европској Турској. Доминантно аграрна земља (87 одсто становништва живело је на селу), Србија је после 1903. године, вођена елитом претежно обликованом на француским доктринама, постала културни и политички

центар јужнословенског простора, и као таква привлачила је не само Србе већ и друге Јужне Словене из Двојне Монархије у Босни, Херцеговини, Хрватској-Славонији, Далмацији и Војводини, а у одређеној мери и либерално оријентисане Бугаре.²⁹

Ослањањем на француско–руски савез, Србија је ушла у растући сукоб са Аустро–Угарском, чија је доминација на Балкану, уз пројектовани даљи продор ка Солунском заливу, била озбиљно доведена питања. Током свих ситуација када се радило о кључним интересима Краљевине Србије (царински савез са Бугарском 1905. године, Царински рат са Аустро–Угарском 1906–1911, Анексиона криза 1908–1909, балкански ратови 1912–1913, стварање Албаније 1912, питање српског изласка на Јадранско море 1912–1913, и питање реалне уније Србије и Црне Горе 1914), Беч је покушавао да умањи, ако не и да уништи, политичку и привредну независност Србије и да је поново потчини себи. Упркос повременим потешкоћама, Србија је успела да преживи све главне претње сопственој независности коришћењем обазриве дипломатије и привремено одустајући од неких од прокламованих политичких циљева, суочена са бруталном војном претњом Аустро–Угарске.³⁰

Почетком 1914. године, међутим, уз сва узмицања и компромисе, престиж Србије на Балкану био је на врхунцу: српска краљевина у Подунављу и даље се опорављала од победничких, али и исцрпљујућих балканских ратова 1912–1913. год. Неочекиване победе над османским трупама у Старој Србији код Куманова (*Косовски вилајет*) и код Прилепа и Битоља (*Битољски вилајет*) крајем 1912. године, учиниле су Србију новом регионалном силом: њена територија била је готово удвостручена – од 48.500 до 87.500 км² – а њено предратно становништво од око три милиона увећано је за око 1.290.000 нових становника. Ратне операције из 1912. године коштале су, међутим, Србију 21.000 живота. Мобилизација од скоро 550.000 војника представљала је изузетан притисак на њену доминантно аграрну

привреду. Годишњи трошкови за наоружање, муницију и одржавање трупа износили су 360 милиона франака. Годишњи бруто национални доходак Србије, који је пре рата износио милијарду франака, опао је на 600 милиона током две ратне године (1912. и 1913). Са финансијске стране посматрано, балкански ратови представљали су огромно финансијско напрезање од око милијарду франака.³¹

Из свих ових разлога, Краљевини Србији је било неопходно дуже раздобље стабилности и мира, како би држава могла да опорави своју аграрну производњу, која је услед балканских ратова била у озбиљним тешкоћама. Мир је био неопходан и како би се у потпуности интегрисале и неразвијене „Нове Области“ на југу (Стара Србија и Македонија), обележене османском феудалном привредом и одсуством демократске културе, владавине права и пратећих политичких слобода. Демографска структура увећане државе била је у знатној мери другачија у односу на етнички хомогену Краљевину Србију пре 1912. године: ново становништво је представљало мешавину Срба са близу 700.000 припадника националних мањина, који су често били непријатељски настројени према новој српској администрацији – то је био случај са Арбанасима на Косову, Метохији и западној Македонији и етничким Бугарима у одређеним деловима централне и источне Македоније.³²

Престиж Србије после спектакуларних победа у оба балканска рата, снажно је одјекнуо у југословенским провинцијама Двојне Монархије, посебно код Срба у Босни, Херцеговини, Далмацији и Хрватској-Славонији, као и код либералне и југословенски оријентисане хрватске омладине. Услед све већег значаја југословенског покрета у јужнословенским покрајинама Аустро-Угарске, са Србијом која се наметала као природни Пијемонт Јужних Словена, влада у Бечу почела је да планира будући рат против Србије већ 1907. године. Средином 1908. године био је осмишљен војни план који је подразумевао потпуно разбијање Србије и поделу њених територија између Бугарске и Аустро-Угарске.

Укидање Краљевине Србије као независне државе требало је да послужи као модел унутрашњег „чишћења“ за Аустро-Угарску; веровало се да је то предуслов за будућу консолидацију Двојне Монархије. У Бечу су о војној операцији против Србије говорили као о „чишћењу“ савске краљевине „челичном четком“. Конрад фон Хецендорф, шеф генералштаба аустроугарске армије, био је опседнут идејом превентивног рата против Србије: „Конрад се први пут залагао за превентивни рат 1906, затим поново 1908–1909, 1912–1913, у октобру 1913. и у мају 1914. године: укупно, између јануара 1913. и 1. јануара 1914. године укупно је двадесет и пет пута предложио рат против Србије“.³³ Познији планови Двојне Монархије за поделу Србије подразумевали су деобу њених територија између Бугарске и Румуније, а после Првог балканског рата намеравано је и да се одређени делови српске територије уступе новоформираној Албанији, још једном клијенту Аустро-Угарске.³⁴

У октобру 1908. године Аустро-Угарска је прогласила анексију окупираних провинција Босне и Херцеговине као поклон цару Францу Јозефу, поводом обележавања шездесетогодишњице његове владавине. Овај потез био је осмишљен с циљем да елиминише раст утицаја Србије међу Јужним Словенима, што је у Бечу редовно означаavano као „великосрпска опасност“. У стратешком планирању Аустро-Угарске анексија Босне и Херцеговине представљала је само прелазни стадијум, док је коначни циљ био укидање српске независности и трајно затварање југословенског питања.³⁵ Попут многих других бечких политичара, гроф Ерентал, министар спољних послова у бечкој влади, сматрао је Србију главном препреком даљој експанзији Двојне Монархије према Солунском заливу. Једном покорена и подељена, Србија је требало да постане само још једна послушна хабзбуршка провинција, као што је Босна и Херцеговина, колонија Аустро-Угарске, била од 1878. године.³⁶

Аустроугарска окупација, и поготово политика Беџамина Калаја, гувернера окупираних провинција (1882–

1903), постепено је изазивала снажно незадовољство међу босанским Србима, православним хришћанима и махом сељацима, који су и даље били у статусу кметова на феудалним поседима муслиманских бегова. Калај је прогласио стварање јединствене „босанске нације“ под аустроугарском управом, и наметнуо хрватски дијалект српско-хрватског језика као босански „државни језик“. Ова нескривено антисрпска политика била је напуштена после Калајеве смрти 1903, али су анексијом Босне и Херцеговине (1908), у којој су Срби били релативна већина становништва, биле скршене све израженије наде да ће се окупиране провинције у скорој будућности сјединити са Краљевином Србијом. Према званичном аустроугарском попису из 1910. године, православни Срби били су највећа национална заједница у Босни и Херцеговини. Од 1.898.044 становника, 825.918 или 43,49 одсто били су православни Срби. Уз то ваља напоменути да је око 40.000 Срба емигрирало из Босне и Херцеговине у периоду од 1908. до 1914. године. У Босни и Херцеговини је живело и 612.137 или 32,25 одсто словенских муслимана и 434.061 или 22,87 одсто римокатолика, углавном Хрвата. Међутим, услед велике стопе наталитета и са бројним аграрним становништвом, које је чинило 87,92 одсто популације, Срби су имали и највећи раст становништва. Муслиманска популација се смањивала услед све веће емиграције (140.000 је напустило земљу од 1908. до 1914) док су Хрвати као и други римокатолици (Чеси, Пољаци, Немци) из других крајева Монархије били систематски насељавани у Босни и Херцеговини – око 230.000 је досељено до 1914. године.³⁷

Под здруженим притиском Беча и Берлина, лишена руске помоћи и опипљиве подршке Француске и Велике Британије, Србија је била приморана да призна анексију у марту 1909, и да се званично одрекне свих политичких претензија према Босни и Херцеговини. Аустроугарска балканска политика – охрабривање Арбанаса да се супротставе српским трупама на Косову, Метохији и суседним

Српска пешадија и српска коњица уочи Церске бијке

крајевима, подршка албанским максималистичким територијалним претензијама на Лондонској конференцији амбасадора (1912–1913) и коначно претња војном интервенцијом у случају да српска армија не напусти албанско приморје у октобру 1913. године – била је очигледно потпуно непријатељска према Србији и њеним политичким и националним аспирацијама.³⁸ Према мишљењу аустроугарског министра спољних послова грофа Леополда Берхтолда из августа 1913. године, антагонизам између Двојне Монархије и Србије био је непоправљив (*unüberbruckbar*) и ускоро ће, предвиђао је Берхтолд, довести до рата.³⁹ Бечка политика изазвала је међу српским официрима дубоки презир према Аустро-Угарској, која је перципирана као главна претња српској независности и преживљавању као суверене државе на Балкану. Како је приметио војни аташе аустроугарског посланства у Београду, овакав став српске војске био је схваћен као најозбиљнија претња интересима Двојне Монархије на Балкану.⁴⁰

По свршетку балканских ратова Србија је настојала да учврсти своју власт у „Новим Областима“ јер је била суочена са озбиљним спољним претњама, упадима наоружаних Арбанаса на Косово и бугарским ревизионизмом комбинованим са упадима пробугарских ВМРО комита. Поред разграничења са тек образованом аутономном Албанијом, једина политичка иницијатива ширег значаја коју је Србија спроводила почетком 1914. година биле су припреме за спајање две српске краљевине, Србије и Црне Горе – које су после балканских ратова имале заједничку границу у бившем Новопазарском санцаку (Рашка област) – у реалну унију, са заједничком царином, војском и спољном политиком.⁴¹

Значајан допринос великим војним победама у балканским ратовима учинили су официри чланови тајне организације „Уједињење или Смрт“ (Црна рука), основане 1911. године, која је захтевала енергичнију спољну политику ради убрзавања националног уједињења. Знатан број